

Prof. dr. France Bučar

ODLIČNOST IN DRUŽBENA INTEGRACIJA

Predmet letošnjega vašega srečanja naj bi bil usmerjen k problemom notranjega povezovanja družbe na poti k uspešnosti in odličnosti. Mislim, da je vprašanje resnično pomembno, tudi v svoji globlji vsebini, kakor bi se zdelo na prvi pogled. Vprašanje odličnosti namreč zadeva vrsto vprašanj, ki posegajo v same temelje naše kulture, pojmovanja sveta in posameznikove vloge v njem. Odličnost je namreč neposredno povezana s pojmovanjem vloge posameznika v oblikovanju družbe in njene dejavnosti. Tu je vsekakor umestno navesti znano stališče velikega angleškega filozofa Carlyle-a, da je zgodovina sveta zgodovina velikih osebnosti. Temu pogledu bi sicer vsaj v neki meri oporekala moderna socialna filozofija – ne sicer v skrajnosti, kot jo je zastopal zlasti ruski marksist Plehanov, da je posameznik zgolj produkt svojega okolja – pač pa v smislu sovplivanja med osebnostjo in okoljem. Odličnost vedno v določeni meri presega okolje in prihaja z njim celo v nasprotje, ker se mu ne samo ne prilagaja ampak ga sili na nova neuhojena pota. (Bernard Shaw o pametnih, ki se znajo prilagajati in » nespametnih », ki tega ne znajo in zato utirajo pot napredku). Z osebami, ki presegajo svoje okolje, pa so vedno težave. Okolje jih le težko sprejema, pogosto pa je do njih neposredno sovražno, saj ogrožajo zatečeno stanje in interese, ki so vanj vloženi. S tega stališča je odličnost tudi problem demokracije. Bistvo

---

sedanje numerične demokracije (numerične zato, ker upošteva samo večinsko načelo) je povprečje. Stališča, ki jih zastopa večina, so ne samo prevladujoča ampak so tudi etično ovrednotena kot edino sprejemljiva.

» Demokratična«! (Ob tem naj ne bo odveč spomniti na anekdoto o besednem duelu med Galileom in takrat še kardinalom, ki je postal pozneje papež Urban VIII. Galileo je branil nekega svojega znanca pred napadi kardinala, češ da ni storil nič posebnega, nekaj kar pač delajo vsi povprečni ljudje. » Saj to mu ravno očitam, da je povprečen!«). In smo tako že pri jedru našega problema: Jasno je, da se je treba dvigniti nad povprečje sedanjega stanja, če hočemo doseči vsaj povprečno raven sodobne razvite Evrope. To pa pomeni, da se soočamo s stanjem, ki je večinsko, kamor so investirani interesi večine, da ostane tako, kot je. Tako ostati kot je, pa ne sme, če hočemo premostiti razliko med stanjem naše razvitosti in vsaj povprečno ravno višje razvitih dežel, ki jih želimo dohiteti.

Ljudje ravnajo na določen način zato, ker smatrajo, da je tako prav, da to ustreza njihovim koristim in njihovim vrednotam. Če hočemo doseči spremembe v njih ravnanju, moramo doseči spremembe v njihovem vrednostnem sistemu, spremembe v njihovem vrednotenju lastnih koristi. Tu pa je prvi prag, ki ga mora odličnost prestopiti. Zahteva izjemen pogum in samozavest, da imaš prav celo v nasprotju z večino. Vsi veliki prelomi v zgodovini so bili doseženi v nasprotju s stališči večine. Vendar gre za popolnoma isto dilemo ne samo pri velikih družbenih vprašanjih ampak vsak dan v vseh mogočih položajih v sleherni organizaciji, sleherni enoti ali skupnosti, kjer je treba odločati v nasprotju z ustaljenimi navadami in metodami dela, kjer je treba novih odgovorov v nasprotju s priučenimi. V dinamični organizaciji, in samo dinamična organizacija je kos stalno novim izzivom, pa so potrebe po novih odgovorih bistvena sestavina njihove sposobnosti prilagajanja. Tu pa se srečamo najprej z vprašanjem: Kdo ti daje pravico, odkod jemlješ prepričanost, da imaš ravno ti edino prav v nasprotju z ostalimi. Odličnost je torej najprej preizkus, ki se vedno giblje na robu moralnega zdrsa. Iz tega je tako rekoč na dlani zaključek, da odličnosti ni brez znanja in izkušenj, ki presegajo povprečje. Drugič,

---

odličnost je vedno vezana na pogum in samozavest, ki temelji tako na znanju kot tudi na moralni trdnosti. Slabiči in reve ne bodo nikoli nosilci odličnosti. In končno, odličnost ni samo osebna vrlina. Odličnost je relevantna samo kot družbeno razmerje. Da se lahko uveljavi, je potrebno v družbi ustvariti potrebno vzdušje sodelovanja in sporazumevanja, sicer se tudi prizadevanje za odličnost spreminja v boj z mlino na veter.

Kot lastnost pa je odličnost izrazito vezana na osebo. Samo oseba je lahko nosilec odličnosti. Tu pa zadevamo na problem sodobnega individualizma, kot nosilca vrste težav in protislovij današnje družbe, ki so tako kulturno nazorske kot praktične narave. Naj se strinjamo ali ne s tezo Samuela Huntingtona o spopadu kultur, je dejstvo, da je ravno pojmovanje vloge in narave osebe med najbolj izrazitimi potezami zahodne kulture, ki jo bistveno razlikujejo od vseh ostalih svetovnih kultur. V vseh kulturah, vključno z evropsko antično, je bila emancipacija posameznika nekaj povsem tujega in nepojemljivega. Posameznik vezanost, razen kolikor je zakonsko urejena, je že skoraj isto kot zaostalost, v imenu tega individualizma se kot staromodnost žigosa celo nacionalna zavest – kajti svobodni, vseh tradicionalnih vezi razrešeni individuum ne more biti zavezan niti nacionalni pripadnosti. V imenu tega individualizma so poskušali proglasiti tudi konec zgodovine. Vsa dosedanja zgodovina naj bi bila ena sama zavezanost najrazličnejšim dogmam in tabujem. Sedaj pa smo končno vendarle svobodni.

Izven teh, v bistvu modnih pretiravanj polnih napuha in povzdigovanja omejene puhlosti in prazne samozaverovanosti, da hočemo biti za vsako ceno moderni in napredni, pa je treba posebej opozoriti, da je posameznik, ki mu priznavamo lastnost osebe neodvisno od njegovih osebnih kvalitete in na temelju njegove sposobnosti lastnega odločanja neodvisno od družbene ali nacionalne pripadnosti prav središčna točka zahodne grško krščanske civilizacije. Tako pojmovanje osebnosti je osrednji prispevek krščanstva k svetovni kulturi.

Platon je bil sicer prvi, ki je postavil osebo iznad gole pripadnosti družbi, pokazal na osebo, ki je sposobna, kot je dokazal Sokrat, kljubovati tudi

sovražni večini, celo za ceno življenja. Odločilen korak pa je bil narejen z nastopom Savla iz Tarza, sv. Pavla: Vera oz. spreobrnjenje ne more biti kolektivna odločitev. Opira se na neposredni, osebni odnos do Boga. Etika sloni odslej na posamezniku, ne več na zapovedih skupnosti, niti na zakonih cesarja. Tu je tudi jedro krščanske subverzije, ki je vodila do preganjanja – nečesa, kar je v tako temeljnem protislovju z dotedanji pojmovanji antike. Odločilen teoretični premik pa je napravil sv. Avguštin, veliki poznavalec neoplatonizma, posebej Plotina: Človek je bitje, obdarjeno z zavestjo in voljo, oseba z voljo in čustvi. Resnica ni zunaj njega, ampak v njem samem.

(» Nolis foras ire, in teipsum redi; in interiore hominis habitat veritas«.)

Vse kar je na tem področju poglobila filozofska misel do najnovejšega časa in kar je v deklaracije o človekovih pravicah prelila državniška modrost, je v bistvu samo dozidava na temeljih, ki sta jih postavila ta dva krščanska pionirja. To je dejansko pojmovna revolucija, na kateri sloni zahodna kultura kot svetovni unicum.

Že sv. Pavel pa je k temu daru svobode dodal vrsto omejitev, v prvi vrsti enako svobodo drugega, svobodno odločitev za upoštevanje potreb skupnosti, čeprav od tu dalje postaja svoboda pravilo, zakon izjema. V zadnjih stoletjih se je opozorilom pridružila vrsta mislecev, sociologov in državnikov, ki so opozarjali na nevarnosti pretiranega individualizma. Danes je našel svoj najbolj grob izraz v svobodnem neoliberalizmu. Na svetu ni bilo še družbe, ki bi poskušala v skupnost povezati posameznike, ki se ne bi bili pripravljene podvreči prav nikakšni prisili, pa naj izhaja iz mitoloških, verskih ali filozofskih korenin. Prihajamo v položaj popolnega negiranja družbenosti: individualizem se je sam obrnil proti individuumu. Srečujemo se z negativnim individualizmom, ki ga označujeta strah in nezaupanje do drugega. Socialni boji danes nimajo za cilj, kako osvoboditi delavca, delavski razred, ampak obratno, kako preprečiti njegovo izključitev iz družbenega dogajanja, kako preprečiti njegovo potiskanje na rob družbene brezpomembnosti, njegovo osamitev. Posamezniku se ne priznava zadovoljstvo, ker opravlja neko za družbo koristno dejavnost.

Obratno, celo trdo in slabo plačano delo se smatra kot privilegij, ki mu ga daje družba. Cilj prizadevanj na socialnem področju ni toliko merjenje sil, bolj prizadevanje, da te sploh upoštevajo, da nisi povsem neopažen, najti sogovornike, vzpostaviti socialne vezi.

Geslo prehoda v novo tisočletje bi lahko opredelili kot: Ponovno vzpostaviti in ohraniti družbo. Družba danes ni sposobna proizvajati ljudi, ki naj bi ji služili in ni sposobna posluževati se ljudi, ki bi bili tega pripravljeni. Posameznik, osvobojen vseh spon, je ostal brez svoje vloge, svojega mesta, svoje identitete. Če še tako poudarja svojo različnost, svojo posebnost, v glavnem le zato, da bi ostal ali postal zapažen, se ta njegova težnja sprevrača v lastno protislovje. Svojo posebnost in pomembnost uveljavlja v glavnem tako, da poudarja svojo pripadnost določeni skupini, ki naj bi jasno pokazala, da ne spada v sivino povprečnosti. (Za primer: pripadnost kaki umetniški subkulturi, političnih kvazielit, literarni reviji, ekskluzivnemu klubu, gibanju feministk, celo kategoriji homoseksualnosti itd.). Pripadnost skupini mu zagotavlja domnevno pomembnost, predvsem pa varnost, brez katere se ne upa pojaviti sam. Njegova pomembnost je v pripadnosti skupini. Cena pa je odpoved lastni individualnosti. Brez pripadnosti skupini je nič. Da ga skupina ne izloči, se je pripravljen v celoti podvreči njenim normam in početju. Pojav bi lahko imenovali novi holizem na mikro ravni. Nekateri označujejo ta pojav tudi kot novi imperializem asimilacije. Če preidemo še na drugo raven: mednarodna tržna konkurenca se odvija največ na izkoriščanju razlik na področjih t.i. nematerialnih prednosti kot so npr. izobraženost, družbeno soglasje, civilno stanje miru, nekonfliktnost, torej prav tisto, kar prispeva k socialni koheziji in kar je v očitnem nasprotju z neoliberalizmom in anarhičnim individualizmom. Socialna povezanost pa temelji na splošno sprejetih vrednotah, zaupanju in politični stabilnosti.

Če sklenemo: Pot v novo so vedno utirale osebnosti, nikoli kolektiv. V pojmu osebnosti je zajeta tudi odličnost. Odličnost pa se seveda ne more uveljaviti v družbeni izolaciji. Potrebna sta nam zato tako razvoj osebnosti kot družbena integracija.